
Jadranka Ljubičić, Ljubljana

Joško Belamarić, Zoraida Demori Staničić, Biserka Rauter Plančič
(edd.)

STOLJEĆE GOTIKE NA JADRANU: SLIKARSTVO U OZRAČJU
PAOLA VENEZIANA /
THE GOTHIC CENTURY ON THE ADRIATIC: PAINTING IN
THE PERSPECTIVE OF PAOLO VENEZIANO AND HIS
FOLLOWERS

Razstavni katalog, Zagreb, Galerija Klovičevi dvori, 19. oktober–28. november 2004, Zagreb: Galerija Klovičevi dvori 2004, pp. 199, 62 kataložnih enot, številni barvni posnetki

Dve leti raziskovanja umetnosti 14. stoletja v vzhodnem Jadranu je rodilo razstavo *Stoljeće gotike na Jadranu: slikarstvo u ozračju Paola Veneziana*, ki so jo pripravili dr. Joško Belamarić, dr. Zoraida Demori Staničić in Biserka Rauter Plančič. Že v uvodnem govoru kataloga je akademik Igor Fisković ugotovil, da je bilo raziskovanje slikarstva tega obdobja v hrvaških strokovnih krogih prava redkost. Vsemu temu je krivo nenehno posvečanje stroke bolj raziskanima obdobjema romanike in renesanse.

Razstava *Stoljeće gotike na Jadranu: slikarstvo u ozračju Paola Veneziana* se naslanja na dve že realizirani razstavi *Paolo Veneziano i njegov krug*, ki jo je Vinko Zlamalik pripravil leta 1967 v Strossmayerjevi galeriji starih mojstrov in na italijansko razstavo *Il Trecento adriatico, Paolo Veneziano e la pittura tra Oriente e Occidente*, ki je bila realizirana leta 2002 v Riminiju. Na ogled je bilo postavljenih 62 del (nekaj teh del je bilo predstavljenih že na obeh predhodnih razstavah), ki zaobjemajo dela mojstra Paola Veneziana, njegovih naslednikov in delavnice ter beneških in hrvaških avtorjev kot so Benedikt, Marco Paolo Veneziano, Jacobello del Fiore, Michele Giambona, Menegelo Ivanov de Canali, Catarin, Matko Juncić, Blaž Jurjev Trogirarin, Lorenzo Veneziano, Ercole del Fiore, Zanin di Pietro, Ivan Ugrinović in Dujme Vušković. Za vsa razstavljena dela se je bilo treba zahvaliti različnim inštitucijam in posameznikom; samostanskim in cerkvenim zakladnicam, privatnim zbirkam ter hrvaškim, slovenskim in italijanskim muzejem in galerijam. Prikazano je obdobje od začetka 14. stoletja do druge tretjine 15. stoletja.

Zlamalikova razstava v Strossmayerjevi galeriji je nastala ravno v času, v katerem se začne povečevati zanimanje za italijanskega slikarja Paola Veneziana, ki je bil še neznanka v strokovnih krogih. Paola Veneziana v svojih delih ne omenjajo ne Vasari, Boschini in ne Ridolfi, odkrijeta ga šele 18. in 19. stoletje. Njegova dela so pretežno pripisovali umetnikom, ki jih danes umetnostna zgodovina obravnava v drugem planu. Leta 1909 Laudedeo Testi v svoji

zgodovini beneškega slikarstva prikaže slikarja Paola Veneziana kot začetnika beneške šole. Slikarjev umetniški opus so do štiridesetih let prejšnjega stoletja odkrivali Raimond van Marle in Evelyn Sandberg Vavala. Po drugi svetovni vojni se poveča zanimanje za beneško slikarstvo in njegovo raziskovanje, zato tudi podoba slikarja postaja vse bolj jasna. Po večstoletni pozabi sledi druga skrajnost, kajti v nekem trenutku so umetnostnozgodovinske kritike skoraj vsa dela beneškega trečenta začele pripisovati mojstrovemu slikarskemu opusu. Leta 1969 je napisana prva monografija o Paolu Venezianu izpod peresa Michelangela Murara, medtem ko je zadnja izšla leta 2003 izpod peresa Filippa Pedrocca. Nato sledijo številne razprave in polemike okoli datacije, valorizacije ter atribucije njegovih del. Vse do danes pa zaradi pomanjkanja dokumentacije ostajajo nerazjasnjena vprašanja o njegovem življenju in delu.

Za Paola Veneziana nimamo ohranjenih natančnih podatkov, kdaj naj bi bil rojen, omenja se letnica 1300, umrl je leta 1362. Njegov oče Martin in brat Marko sta bila ravno tako slikarja, vendar maloštevilni podatki pričajo o njegovi aktivnosti v Trevisu, Vicenzi in Benetkah. Prvi svojeročni rokopis slikarja je odkrit na poliptihu iz leta 1333 v Vicenzi. V času svojega delovanja naj bi mojster ustvaril delavnico, v kateri sta delala tudi njegova sinova Luka in Giovanni. Med letom 1348 do leta 1358 naj bi pred epidemijo kuge pobegnil v Dubrovnik, kjer ga dokument iz leta 1352 omenja kot magistro Paolo pintori Veneti. Oporoka Nikole Lukarića, kjer naj bi bilo zapisano ime slikarja ob naročilu izdelave oltarne pale v dubrovniški cerkvi, opozarja še na neko neraziskano verjetnost, da je mojster v času svojega bivanja v Dubrovniku formiral lastno delavnico, ki naj bi vplivala na slikarski razvoj vzhodnega Jadrana v 14. stoletju. Poleg Dubrovnika je ohranjenih še veliko slik, pripisanih temu slikarju ali njegovi delavnici, po vsej vzhodni jadranski obali od Krka, Raba, Zadra, Šibenika, Trogirja pa vse do Boke Kotorske.

Na razstavi je bilo razstavljeno tudi eno od njegovih zgodnjih del, poliptih blaženega Leona Bemba iz cerkve svetega Blaža v Vodnjanu, datirano v leto 1321. Na tej mojstrovini lahko opazujemo Paolovo slikarsko izobrazbo, ki ni temeljila samo na beneški slikarski tradiciji, ki je bila zaznamovana z bizantinskimi vplivi, temveč je odprla pot tudi novemu gotškem izrazu, ki je dotekal v ta prostor preko Alp, dajo pa se slutiti tudi vplivi Giotta. Paolo Veneziano se oddaljuje od stroge bizantinske tradicije, s tem da še vedno ohranja zlato ozadje, na novo obuja mehko koloristično senzibilnost in interes za ornament. Čudeži blaženega Leona Bemba nudijo slikarju idealno priliko za razvijanje žive naracije s pomočjo ekspresivnih likov, postavljenih v prostor, definiran z arhitekturo, ki spominja na Giottove invencije. Slikarska kvaliteta pri Paolu Venezianu se skriva ravno v tem nenehnem in samozavestnem menjavanju slogovnih jezikov. Slikar ni sledil enoznačni poti, temveč je skušal s pomočjo svojega talenta vnašati v beneško slikarsko tradicijo na novo porajajočega se duha gotike.

Slikar je znan po svojih ljubkih Marijah, ki v sebi skrivajo duh humanizma in čutnost neke drugačne religioznosti. Paolove Marije so nebeške kraljice, ki sedijo na prestolu, v naročju držijo Jezuščka, ki se nežno giblje in velikokrat v roki drži cvetje. Na tej razstavi sta bili prikazani dve sliki; *Marija z otrokom*, datirana okoli leta 1340 iz padovanskega Dijecezanskega muzeja in zadarska *Gospa maslinska* iz sredine 14. stoletja. Slikar spretno usklajuje toplino s strogo ceremonialno držo matere, ki je značilna za beneški bizantinizem. Novejše slogovne prvine pa lahko zasledimo na intimni igri rok matere in otroka, subtilnem nagnjenju Marijine glave ter bogatem koloritu in ornamentu draperije, ki dodatno poudarja odmik od strogo hieratičnega zlatega ozadja, značilnega za bizantinsko umetnost. Ravno ta kolorit, ki je zaživel na delih Paola Veneziana, bo prišel do izraza v kasnejšem dalmatinskem slikarstvu na *Ugljanskem poliptihu* Dujma Vuškovića nastalem okoli sredine 15. stoletja.

Na razstavi imamo poleg Marij razstavljenih tudi nekaj slikarjevih razpel; trogirsko iz zbirke benediktinskega samostana sv. Nikole, datirano med leti 1324–1330, razpelo iz slatinske cerkve Vnebohoda blažene device Marije, datirano okoli leta 1325, ter razpelo iz dubrovniškega dominikanskega samostana, datirano med leti 1350–1355. Slednje je umetnikovo največje razpelo, delo monumentalnih dimenzij (razpelo je preživelo potres leta 1667), in v sebi ponavlja paoleskne oblike, značilne za 14. stoletje, ki jih kasneje nadaljuje dubrovniško slikarstvo 15. stoletja, kot lahko opazujemo na poliptihu s Koločepa (Ivan Ugrinović, *poliptih Matere božje s svetniki* domnevno starejše delo iz 14. stoletja) in Lopuda (*poliptih Gospe od Šunja* Matka Junčiča iz 1452). Poleg slikanih del so na razstavi predstavljeni tudi drugi predmeti, ki dodatno pojasnjujejo širino Paolovega vpliva: relikviarij v obliki Svetega Groba z miniaturo, škofovska mitra, vezeni antependii po kartonu Paola Veneziana ter Vatikanski hrvaški molitvenik neznanega dubrovniškega slikarja iz druge tretjine 15. stoletja.

Med 13. in 15. stoletjem je Evropa zaznamovana z nemirnimi obdobjem, ki je preprejeno z različnimi vojnami, ekonomsko krizo, boleznimi ter politično nestabilnostjo. V tej klimi so mnogi umetniki tudi zaradi nastalih razmer potovali. Tako so veliki umetniški centri, ki so zaradi svojega bogastva v svoja nedrja sprejemali umetnike, širili učinkovito strategijo kulturne in politične dominacije. Beneško slikarstvo 14. stoletja je postalo kozmopolitsko in policentrično. Zaradi potovanj umetnikov so se prenašale slikarske izkušnje v Istro in Dalmacijo (do tam, kjer je segel beneški kulturni vpliv). Sočasno pa je veliko istrskih in dalmatinskih umetnikov odhajalo na šolanje v Benetke, eden od dokumentiranih mojstrov je Nikola Ciprijani de Blondis iz Zadra, ki je zapisan kot Paolov učenec. Po dokumentiranih zapisih iz leta 1366 naj bi Nikola pet let živel pri slikarju Paolu Venezianu *ad imparare l'arte*.

Razstava *Stoljeće gotike na Jadranu: slikarstvo u ozračju Paola Veneziana* nas je z glasbeno podlago gregorijanskih koralov ter osmišljeno likovno postavitvijo Biserke Rauter Plančić za trenutek skušala popeljati v čas in

prostor slikarjevega ustvarjanja. Zidovi galerije, ki so bili prebarvani v temno zeleno in neintenzivno zlato barvo, so skušali priklicati ozračje zatemnjenih prostorov srednjeveških cerkva, v katerih so poleg sveč svetile slike slikarjev kot magični predmeti, na katere so se verniki radi obračali v molitvi.

Ob razstavi je izšel obširen katalog s teksti hrvaških in tujih strokovnjakov ter bogatim slikovnim gradivom. Uvodno predstavitev slikarskega razvoja Paola Veneziana nam v tekstu z naslovom *Paolo Veneziano i trečento na Jadranu* predstavi Zoraida Demori Staničić. Pregled razvoja gotskega slikarstva v Dalmaciji pri katerem so vidni vplivi slikarja Paola Veneziana in njegovega kroga vse tja do 15. stoletja opiše Joško Belamarić v tekstu *Gotička kultura u Dalmaciji Razvoj slikarstva između XIII. i XV. stoljeća*. Z bogatim razvojem mest v poznem srednjem veku se povpraševanje po umetniških izdelkih prenese iz strogo sakralnega okolja v posvetno. Naročniki del postanejo tudi bogati posamezniki, ki sooblikujejo umetniški okus. V tekstu *Majstori i naručitelji u slikarstvu dubrovačkog trečenta*, avtor Igor Fisković s pomočjo arhivskega gradiva predstavi oporoke posameznikov v katerih najdemo tudi naročila umetniških del. Pri slikarskem razvoju Paola Veneziana se lahko upravičeno sprašujemo o bizantinskih vplivih. O tem še ne tako raziskanem vprašanju, koliko in kakšen vpliv ima Bizanc v 14. stoletju na beneško umetnost, razmišljata v svojih tekstih dva tuja strokovnjaka. Na iskanje bizantinskih vzorov v slikarstvu Paola Veneziana nas opozarja prevedeni tekst Catarine Schmidt Arcangeli *Paolo Veneziano i njegovi poliptisi: privid Bizanta?* O motivu in razlogu dolgotrajnega vpliva Bizanca na beneško umetnost pa se sprašuje Hans Belting v tekstu, *Bizant u Veneciji nije Bizant u Bizantu*.

Kljub obsežni razstavi pa so nekatera vprašanja strokovnjakov ostala nedorečena. Pri atribucijah in datacijah posameznih del so mnjenja strokovnjakov različna. Slikarstvo Paola Veneziana je pomembno vplivalo tudi na razvoj našega obalnega in istrskega prostora. Naši najznamenitejši deli, poliptih Marije s svetniki, ki se je prvotno nahajal v zakristiji cerkve sv. Jurija v Piranu in tabelna slika Kržanja ravno tako iz cerkve sv. Jurija, sta pripisani mojstru Paulu Venezianu. Gre za kvalitetni deli, ki pa sta se žal znašli na restitucijskem seznamu umetnin in še vedno čakata na vrnitev iz Italije.